

PROBLEME DIN ISTORIA MODERNĂ A ROMÂNIEI. OPINII ÎNTR-O DEZBATERE ISTORIOGRAFICĂ (I)

GH. IACOB

Cu dorința de a răspunde intențiilor unei rubrici de discuții a revistei, ne propunem să aducem în atenție câteva probleme din istoria noastră modernă: - Politica "faptului împlinit"; - Locul lui Carol I în viața politică; - Rolul partidelor politice în stabilirea și aplicarea strategiei modernizării; - Specificul dezvoltării României moderne; - Caracterul regimului politic în perioada 1866-1914. În rândurile de față ne oprim asupra primelor două dintre acestea.

Politica "faptului împlinit" - În numeroase lucrări privind istoria noastră modernă, și în special în cele care se referă la perioada dintre Unire și Independență, importante evenimente sunt înregistrate în categoria "faptului împlinit". Există asupra acestei problematice cercetări ample și valoroase¹. Din perspectiva demersului nostru, ne preocupă îndeosebi definirea "faptului împlinit" și limitele cronologice ale etapei în care s-au desfășurat aceste acte politice.

Foarte probabil că cercetând istoria altor popoare, care au avut de înfruntat situații asemănătoare, putem găsi exemple similare. Referindu-ne, însă, doar la Europa în secolul naționalităților, credem că Nicolae Iorga avea dreptate când aprecia "sistemul faptului împlinit" ca un "element de originalitate creat de români, care a fost apoi urmat peste câteva luni de inițiativa lui Garibaldi..."². Semnificative sunt, în același sens, cuvintele lui Cavour: "Unirea Principatelor și consultarea votului poporului este începutul unei ere nouă în sistemul politic al Europei"³.

Există, însă, și opinii care consideră politica "faptului împlinit" o exagerare, o speculație a istoriografiei. Referindu-se la momentul instaurării dinastiei străine pe tronul României, C. Rădulescu-Motru aprecia că "Adevărul adevărat este cu totul altul. Autoritatea faptului împlinit în anul 1866 vine de la împrejurarea, că acei care ar fi putut împiedica faptul n-au voit-o sau n-au putut-o face. Așa este totdeauna cazul faptului împlinit în istorie ca și în viața omenească în general. Aceia ce se voiește și nu se împiedică, se împlinește"⁴.

În încercarea de a defini aceste acte politice constatăm o trăsătură comună: ele reprezintă manifestarea voinței românilor din cele două Principate, apoi din România, de a-și decide singuri soarta, în confruntare cu politica restrictivă a unor puteri europene, în special a puterilor vecine. Politica "faptului împlinit" reprezintă, prin urmare, reacția factorilor politici

din România față de hotărârile - de cele mai multe ori nefavorabile pentru cauza românilor - puterilor garante (exprimate în congrese și în conferințe internaționale). Oamenii politici români dovedeau astfel Europei că România nu este un produs al diplomației marilor puteri - cum se afirma de către unele cancelarii europene -, care pot, deci, interveni oricând în acest spațiu, și că națiunile mici pot să-și croiască și singure drumul în istorie⁵.

În seria "faptelor împlinite" istoriografia noastră include: dubla alegere a domnitorului Al. I. Cuza; opera de consolidare a Unirii, inclusiv prin politica activă și fermă promovată de Al. I. Cuza pe plan extern; secularizarea averilor mănăstirești; 2 Mai 1864; 11 februarie 1866; aducerea prințului străin; adoptarea Constituției din 1866; proclamarea independenței de stat.

Având în vedere semnificațiile majore stăruim, pe scurt, asupra a două dintre aceste acte: dubla alegere a domnitorului Al. I. Cuza și proclamarea independenței de stat.

Alegerea lui Al. I. Cuza în ambele Principate a reprezentat o rezolvare inteligentă și curajoasă a românilor pentru situația creată de hotărârile Conferinței de la Paris. Imaginea a ceea ce a însemnat "faptul împlinit" de români este conturată de reacția Europei. Mărturiile vremii sunt edificatoare: "Soluție atât de extraordinară"⁶; "abilă și îndrăzneală acțiune politică"⁷; "o victorie rar întâlnită în istorie"⁸; "norocita inspirație"⁹. Această trăsătură de originalitate este întărită de natura și nota comună a sentimentelor care au însoțit vestea evenimentelor de la Iași și București¹⁰: - la Viena, "surpriză" și "cea mai mare uimire"; - la Constantinopol, "stupefacție și uimire, accelerând deruta"; - la Paris "surpriză și admirație"; - la Petersburg, "o destul de mare surpriză". Comentând aceste evenimente, istoricul Kenneth Johnstone aprecia că "românii au dat dovadă de... îndrăzneală, răbdare și coordonare înțeleaptă"¹¹, astfel că "Tânărul stat (român, n.ns.) și-a demonstrat în mod convingător, atât spiritul independent, cât și abilitatea politică de a trage foloase de pe urma deosebirilor de vederi și a rivalităților dintre puteri"¹².

Se cunoaște că după redeschiderea "crizei orientale", condițiile externe au fost nefavorabile pentru România¹³. La acțiunea diplomatică a Ministerului de externe, din ianuarie 1876, prin care se sondau puterile garante asupra proclamării independenței și asigurării neutralității, acestea nu au asigurat sprijinul politic. Mai mult, reacția a fost uneori chiar ostilă. În acest sens, Novicov, ambasadorul Rusiei la Viena, declara deschis lui Gh. Costăforu, agentul României în această capitală: "Știm că nu primiți pozițiunea ce vi s-a făcut prin tratatul de la Paris și că vreți Independența... Însă niciodată puterile nu vor consimți să strice opera lor... pentru plăcerea d-voastră și azi mai puțin decât oricând"¹⁴. Dovadă că era o atitudine generală, puterile garante nu au intervenit în favoarea României nici atunci când Turcia, prin Constituția din decembrie 1876, nesocotea prevederile Tratatului de la Paris, atentând la suveranitatea țării.

Reacția românească a fost promptă și hotărâtă. I. C. Brătianu declara în fața reprezentanților națiunii: "...dacă toate puterile din Europa... ar zice că România să fie provincie turcească, noi să nu suferim una ca asta"; a fost înaintată puterilor o vehementă notă de protest, iar în întreaga țară s-au desfășurat manifestații antiotomane, în care se cerea rezistența armată¹⁵.

Nici chiar Rusia, care semnase Convenția din aprilie 1877, nu era dispusă - pe linia

unei vechi tradiții - să respecte suveranitatea României. Armata rusă a trecut frontiera fără a informa guvernul român; Marele Duce Nicolae a adresat - ca în vremuri trecute - o proclamație către poporul român; la reacția fermă a domnitorului Carol I și a guvernului român, diplomația rusă a oferit... diverse explicații¹⁶.

În acest context internațional nefavorabil, proclamarea independenței, la 9 mai 1877, reprezintă un moment de manifestare energică a voinței naționale, a hotărârii factorilor politici, a poporului român de a dobândi cu forța armelor idealul de libertate. Europa - și în primul rând puterile garante - fuseseră, din nou, puse de români în fața unui fapt împlinit.

În privința etapei în care se înfăptuiește politica "faptului împlinit", istoriografia noastră acceptă, în general, ca limite dubla alegere a domnitorului Al. I. Cuza și proclamarea independenței de stat a României¹⁷.

Subscriem acelor opinii care acordă o importanță deosebită semnificațiilor interne și externe ale dorințelor Adunărilor ad-hoc de la Iași și București. Referindu-se la acest moment, Dan Berindei vorbește de un "prim fapt îndeplinit de care Europa a trebuit să ia cunoștință"¹⁸, iar Gh. Cliveti apreciază că "prin adoptarea moțiunilor unioniste încă din primăvara anului 1857, ca și prin proclamarea de către adunările ad-hoc a <<dorințelor fundamentale>>, românii anunțau deja politica "faptului împlinit"¹⁹. În fapt, adunările ad-hoc au stabilit un adevărat program de afirmare națională, depășind cu mult obiectivul stabilit de Congresul de la Paris. Forurile de la Iași și București - a căror maturitate politică poate fi comparată cu a oricărui for reprezentativ european²⁰ - realizau o **deschidere către politica faptului împlinit**. Rădăcinile acestei politici pot fi găsite în politica "prin noi înșine", promovată de către revoluționarii pașoptiști, care erau, de altfel, principalii lideri ai Partidei Naționale din cele două Principate.

În legătură cu ultimul moment al etapei aflată în discuție, există numeroase argumente pentru a considera proclamarea independenței de stat ca ultimă manifestare a politicii "faptului împlinit". Un stat cu independența recunoscută de toate marile puteri europene putea să-și stabilească obiectivele politicii interne și externe, fără a mai fi nevoit să pună Europa în fața unui... "fapt împlinit". Supunem atenției și un alt posibil moment ce se poate raporta la politica "faptului împlinit" și anume proclamarea Regatului, în martie 1881. Pentru că, deși independentă, România suporta în continuare urmările hotărârilor Congresului de la Berlin. În același timp, trebuie avut în vedere că în sud-est continentului situația era deosebit de complicată: Germania urmărea extinderea dominației economice spre Orient, Austro-Ungaria mărirea imperiului pe seama statelor balcanice, iar Rusia extinderea teritorială sau a zonei de influență către zona strâmtorilor²¹. În acest context, România, ca stat mic, cu independența abia recunoscută, avea de înfruntat noi presiuni economice și politice²².

Dintre acestea, cele mai intense și periculoase veneau din partea Austro-Ungariei, care avea ca obiective imediate să satisfacă interesele în problema Dunării și garanții pentru temporizarea mișcării naționale din Transilvania și Bucovina²³. Reprezentantul Austro-Ungariei la București, Hoyos, "sfătuia" pe I. C. Brătianu să amâne proclamarea Regatului până la clarificarea problemei Dunării²⁴ și încerca să impună garanții că această schimbare de statut a României nu va stimula lupta națională a românilor din Austro-Ungaria²⁵.

Fără a mai aștepta acordul Austro-Ungariei - dorit pentru a evita previzibilele

complicații diplomatice ulterioare - guvernul de la București a proclamat Regatul la 14 martie 1881 (stil vechi), dovedind, încă o dată, voința și fermitatea factorilor politici din România de a îndeplini obiectivele politice naționale. Deși problema proclamării Regatului fusese discutată în sferele politice interne și externe, momentul și maniera în care s-a realizat a surprins, cel puțin pe cei mai interesați și îngrijorați: oamenii politici din Austro-Ungaria. Același Hoyos, care presimțise încă din februarie - în urma unei convorbiri cu primul ministru român - că guvernul de la București intenționa să pună Europa în fața unui fapt împlinit, scria la Viena că proclamarea Regatului a venit pe neașteptate²⁶. Gândit la București și perceput în afară, în primul rând în Austro-Ungaria, ca un "fapt împlinit", evenimentul din martie 1881 ar putea fi socotit ca un act politic situat în **prelungirea politicii "faptului împlinit"**.

Ridicarea României la rangul de Regat a avut urmări deosebit de importante pentru poziția țării în concertul european, pentru asigurarea unor mai largi posibilități de acțiune politico-diplomatică, în vederea îndeplinirii obiectivului suprem: desăvârșirea unității național-statale.

În concluzie, se poate aprecia că politica "faptului împlinit" permite a se vorbi de un "exemplu românesc" în "secolul naționalităților". Românii au fost originali pentru că, respectând "ordinea" impusă de marile puteri, au reușit, în urma unor analize lucide a situațiilor politice - manifestând totodată, o anumită îndrăzneală, dată de credința în legitimitatea cauzei - să îndeplinească obiectivele istorice naționale.

Trebuie, deci, subliniat că factorii politici din România nu au profitat și speculat diverse conjuncturi politice europene, ci au forțat "ritmul istoriei", acționând cu energie și realism politic într-un context internațional de cele mai multe ori nefavorabil.

Actele politice din seria "faptului împlinit" s-au bucurat - cu excepția celui din 11 februarie 1866 - de un larg sprijin popular, întărind originalitatea conferită de către români acestui gen de acțiune politică²⁷.

Locul lui Carol I în viața politică. Stabilirea locului lui Carol I în viața politică a României reprezintă o problemă deosebit de dificilă. Și aceasta din mai multe motive: deși despre perioadă s-a scris mult, referirile sau intervențiile speciale asupra monarhiei sunt, totuși, puține; Carol I a domnit aproape jumătate de secol, în care s-au petrecut procese și evenimente istorice majore în care a fost implicat, greu de judecat în sinteză; Carol I este o personalitate complexă, cu merite și scăderi, care nu poate fi ușor de surprins într-un "portret politic"; de aici și destule exagerări. Aducem câteva argumente doar în sprijinul ultimei aprecieri. "Nu cred că se poate găsi în istorie - scria N. D. Germani, diplomat român - un alt exemplu unde o țară ar fi fost în așa mare măsură creațiunea personală a unui singur om"²⁸. Iar Jean Sentupery, referindu-se la proclamarea Regatului afirma că "Începând cu această zi, România deja puternică în Orient a început să conteze între statele europene. Ea datorează această renaștere politică înțelepciunii, clarviziunii și energiei regelui Carol I și este de înțeles popularitatea de care se bucură"²⁹.

Pe de altă parte, I. G. Duca aprecia concluziv: "Iar când aproape 50 de ani ai lăsat ca nici una din problemele mari interne să nu primească o serioasă dezlegare, afară poate de chestia financiară și de unele lucrări publice, chestia administrativă să se mărginească la diferite încercări nereușite de organizare, chestia școlară să ne poată ridica mai sus de ultima treaptă pe scara analfabetismului european, chestia agrară - cea mai însemnată - să rămână nerezolvată sub un regim de rășcoale periodice și în mijlocul multor avertismente sângeroase, când, în fine, ai stat pururea împotriva mișcării democratice și, abia în ultimul an al domniei tale ți s-a putut smulge consimțământul pentru o lărgire a dreptului de vot, nu se poate spune ca au fost un om superior și un rege mare"³⁰. Și Constantin Argetoianu, cu fraza sa sarcastică notează că hotărârea Consiliului de Coroană de la Sinaia, din august 1914, "a dat lovitura de grație Regelui întemeietor, care în treacăt fie zis, n-a întemeiat nimic, căci găsisse în floare între Dunăre, Prut și Carpați, până și lichelismul..."³¹.

Perioada istorică cuprinsă între anii 1866-1914 se caracterizează prin împliniri deosebite, dar și grave limite. Selectând dintr-o sinteză prezentată în Adunarea Deputaților, la 18 martie 1903, privind cheltuielile realizate în perioada 1864-1900 - dintre care, cele mai multe după 1878 - constatăm că statul a investit în special în construcția și răscumpărarea căilor ferate, construcția porturilor și dezvoltarea navigației, a căilor de comunicație etc³². Impunerea unui înalt ritm de dezvoltare este confirmată de datele statistice: întreprinderi încurajate: 83 în 1866 și 837 în 1915; extracția petrolului: 27 mii tone în 1885 și 1848 mii tone în 1913; sistemul de credit: 30 de societăți bancare în 1900 și 215 în 1914; bugetul statului: 170,4 mil. lei în 1890/1891 și 662,4 mil. lei în 1915/1916; suprafețele semănate: 3.400.000 ha. în 1876 și 5.450.000 ha în 1905; volumul exportului: a crescut de la 611,6 mil. lei în perioada 1862 -1866 la 2.706,7 mil. lei în perioada 1907 -1911; volumul importului a evoluat în aceeași perioadă de la 355,1 mil. lei la 2.192,4 mil. lei.

Aceste date statistice dovedesc că România, ca urmare a intensificării ritmului de modernizare, realizează în aceste decenii un nou stadiu, calitativ superior, în procesul de integrare în Europa.

Modernizarea nu s-a desfășurat, însă, cu rezultate egale pentru toate domeniile și ramurile de activitate. În lumea satelor, unde trăia 80% din populația țării, situația era extrem de gravă; lipseau sau erau slab dezvoltate ramuri importante ale industriei iar capitalul străin deținea poziții foarte importante în economia națională; mărimea venitului național/locuitor sau știința de carte a populației situau România în partea de jos a tabloului, comparativ cu statele europene.

Societatea din România prezenta o imagine cu dizarmonii, cu contradicții între realizări de mare amploare și grave rămăneri în urmă.

Evident, că pentru împliniri, ca și pentru limite, răspunderea revine puterii politice, exclusiv factorului executiv. Din această perspectivă trebuie înțeles și locul lui Carol I în viața politică.

Constituția de la 1866 rezerva domnitorului o poziție puternică în cadrul sistemului politic; acestuia i se asigurau inviolabilitatea, titulatura puterii executive, inițiativa legislativă alături de Parlament, comanda supremă a armatei, dreptul de a refuza semnarea legilor etc³³. Deși Constituția consacra sistemul de guvernare reprezentativ, ea favoriza în practica

politică o poziție forte pentru puterea executivă prin dreptul - deși limitat - pe care îl avea domnitorul de a dizolva corpurile legiuitoare și pe cel de a numi și revoca miniștrii³⁴. Încă din primii ani ai domniei - ne referim la evenimentele din anii 1870-1871 -, în contextul instabilității guvernamentale și a intensificării luptei dintre liberali și conservatori pentru obținerea dominației în cadrul sistemului politic, Carol I, nemulțumit de prevederile Constituției, pe care le aprecia ca prea democratice în raport cu stadiul de dezvoltare a țării, dorind lărgirea prerogativelor sale, va încerca să modifice Constituția, pentru a impune un regim autoritar, o domnie personală. În această acțiune, Carol I va căuta sprijin la puterile garante, iar pe plan intern la conservatori³⁵. Deși nu și-a atins obiectivul urmărit³⁶ - modificarea Constituției, impunerea unui regim de autoritate personală etc. - el și-a consolidat substanțial poziția politică, obiectiv urmărit cu perseverență și în continuare.

Profitând de natura raporturilor burghezie-moșierime, P.N.L.- Partidul Conservator³⁷ - raport în care impunerea forței politico-economice a burgheziei se realizează într-un ritm care a necesitat câteva decenii -, profitând și de tarele sistemului politic, Carol I se va implica direct în viața internă a partidelor politice, în special a Partidului Conservator. A întreținut sau chiar a provocat disensiuni, uneori și-a propus să le aplaneze, totul cu scopul de a-și asigura o poziție dominantă, de adevărat "manevrier" în viața politică³⁸.

În același context Carol I a sprijinit instituirea și apoi a protejat sistemul bi-partid și a unui "mecanism" de guvernare bazat pe alternarea la putere în condițiile confruntării P.N.L. și a Partidului Conservator. S-a opus încercărilor de constituire a celui de-al treilea partid politic; a declarat de numeroase ori liderilor politici că trebuie menținute doar două partide puternice³⁹. Elocventă este și atitudinea față de inițiativele lui Gh. Panu, apoi a lui Take Ionescu. Deși ultimul a reușit să organizeze și să-și consolideze propriul partid, Partidul Conservator-Democrat, regele nu l-a acceptat la guvern decât într-o coaliție a conservatorilor.

Dacă încercăm o privire de sinteză asupra acestei perioade, constatăm că deși "puterea personală a suveranului... era foarte mare..."⁴⁰, domnitorul și apoi regele Carol I a fost obligat să-și desfășoare activitatea în limitele stabilite de Constituția de la 1866, fiind, în fapt, un "rege constituțional"⁴¹. Impunerea unui guvern de către corpurile legiuitoare în decembrie 1870 - pe care N. Iorga l-a numit "ministeriu al lichidării dinastice"⁴² -, unele schimbări de guvern sub presiunea forțelor politice - spre exemplu cele din 1876 și 1888 -, imposibilitatea de a realiza și menține unitatea Partidului Conservator constituie câteva argumente în sprijinul acestei realități istorice.

O altă latură a activității lui Carol I, care poate întregi imaginea asupra locului său în viața politică este cea privind raporturile cu partidele politice. Adept al sistemului bi-partid, Carol I a avut atitudini diferite față de cele două partide de guvernământ. Încă din prima parte a domniei a blocat zelul radicalilor pentru reforme. Și în continuare va tempera orientarea spre reforme a liberalilor, chiar și în ultimii ani ai vieții, când P.N.L. a susținut cu fermitate noile reforme, electorală și agrară. A conlucrat, totuși, la guvern mai mult cu liberalii⁴³, pentru că se afla în fruntea unui stat "în construcție", ale cărui structuri nu puteau fi elaborate decât printr-o operă reformatoare, operă pentru care liberalii - având lideri competenți, un partid disciplinat și o doctrină mai apropiată de necesitățile țării - erau mai bine pregătiți să o

realizeze.

În privința raporturilor cu Partidul Conservator, trebuie menționat că încă de la venirea în țară, Carol I a exprimat concepții apropiate de cele ale conservatorilor, de altfel a depășit criza politică din anii 1870 -1871 cu ajutorul acestora, pe care i-a sprijinit și s-a sprijinit până la sfârșitul domniei.

Situarea constantă a factorului executiv pe poziții conservatoare este dovedită de numeroase exemple din viața politică; cele mai concludente privesc atitudinea față de eventualitatea unor noi reforme, agrară și electorală, inclusiv față de proiectele de după marea răscoală de la 1907⁴⁴. Chiar și în contextul intern și extern, în care P.N.L. a propus reformele, în toamna anului 1913, Carol I acceptă cu greutate și condiționat declanșarea procesului de modificare a Constituției. Referindu-se la acest moment, I. G. Duca consemnează: "În privința reformelor, bătrânul Suveran a consimțit la înfăptuirea lor, dar cerea să se facă cu moderațiune, să se tempereze avântul prea democratic al unei părți a partidului și, în orice caz, ca ele să se înscrie în Constituție printr-un fel de înțelegere cu conservatorii. Regele Carol era preocupat veșnic de gândul ca aceste reforme să nu stârnească lupte violente și să nu zdruncine întocmirile politice"⁴⁵.

I. G. Duca explică sprijinul consecvent dat de Carol I conservatorilor și prin grija sa deosebită pentru soarta dinastiei, pe care o vedea în deplină securitate, dacă se baza pe clasa marilor proprietari, clasă cu "fire dinastică"⁴⁶.

Au existat, însă, și stări conflictuale între Carol I și conservatori, determinate de problema aducerii acestora la guvern, de atitudinea partidului față de constituirea domeniului Coroanei, de disputele personale dintre liderii politici etc.

Un capitol important din activitatea politică a lui Carol I privește politica externă. Adus pe tronul României cu scopul de a consolida poziția țării în concertul european și mai ales în raportul cu Turcia și puterile vecine, Carol I și-a asigurat de la început priorități în desfășurarea relațiilor externe. Referindu-se la vizita lui Carol I la Constantinopol, în anul 1866, N. Iorga scria: "... semnele de onoare ce i se arătară, într-un grad mai mare decât premergătorului său, Cuza, aveau în vedere, nu atât pe stăpânitorul român, cât mai ales pe vărul regelui învingător al Prusiei"⁴⁷.

Prestigiul și poziția sa în relațiile internaționale s-au consolidat după cucerirea independenței de stat a României, proclamarea Regatului, aderarea la Tripla Alianță. Carol I se va implica în acțiunile privind reînnoirea tratatului de la 1883 ca și în cadrul evenimentelor din perioada războaielor balcanice. Titu Maiorescu aprecia că regele Carol I "duce singur politica noastră externă", fiind, totodată, "omul cel mai bine informat din Europa ..."⁴⁸. O apreciere similară face și N. D. Germani: "Politica externă, însă, a rămas domeniul lui exclusiv. El a condus-o personal și a condus-o perfect, nu numai în vederea țelurilor atinse în cei 48 de ani ai glorioasei sale domnii, ci și în vederea marilor evenimente, care au urmat curând după dispariția sa"⁴⁹.

În judecarea acestei probleme trebuie avut în vedere faptul că la conducerea guvernului s-au aflat mari personalități politice, precum Ion C. Brătianu, D. A. Sturdza, P. P. Carp, Lascăr Catargi, Titu Maiorescu, I. I. C. Brătianu, iar la Ministerul de externe oameni politici dintre care amintim doar pe M. Kogălniceanu și Take Ionescu. De altfel, în această

perioadă istorică, în care obiectivul suprem era desăvârșirea unității național-statale, cele două partide de guvernământ - dincolo de confruntarea internă, privind căile, mijloacele și ritmul modernizării - se situau pe aceeași poziție în politica externă a țării⁵⁰. Firește, nu întotdeauna a fost unitate perfectă de vederi asupra tacticii, a căilor și soluțiilor imediate într-o serie de probleme; dar s-a manifestat permanent un acord deplin asupra obiectivului suprem.

Viața politică demonstrează că factorul executiv putea adopta doar poziția decisă de partidele politice. Această situație este confirmată de evenimentele petrecute după declanșarea primului război mondial. La sfârșitul unei lungi domnii, în care își asumase largi prerogative în politica externă - în limitele menționate mai sus - Carol I s-a văzut obligat să cedeze în fața atitudinii oamenilor politici din ambele partide de guvernământ, care au susținut în Consiliul de Coroana de la Sinaia - cu o singură excepție, P. P. Carp - necesitatea neutralității României, care corespundea intereselor statului român⁵¹.

Cele prezentate dovedesc dificultatea stabilirii locului lui Carol I în viața politică a României moderne.

Este limpede că aducerea unui prinț străin pe tronul României - conform dorințelor exprimate de Adunările ad-hoc - a favorizat consolidarea statului român și o integrare mai rapidă în Europa vremii.

La fel, este incontestabil, că domnitorul, apoi regele Carol I avea deosebite calități personale: un om realist, metodic, cu multă răbdare și un înalt spirit civic. A demonstrat, de asemenea, reale calități de om politic; a înțeles, treptat - mai ales după criza din anii 1870-1871 - situația din țară, poziția și interesele României în sud-estul continentului și în Europa. Se considera român și primul funcționar al țării. Este interesant, pentru completarea imaginii, portretul făcut de prințul Bülow: "Regele Carol I era unul din cei mai buni oameni și din cei mai înțelepți domnitori, pe care i-am întâlnit și am avut a face în viață cu mulți suverani...". "Tăria lui se întemeia pe răbdare, pe tenacitate, pe simțul datoriei ce dovedea chiar în amănunte, pe înalta concepție... ce o avea despre menirea sa ca Domnitor"⁵².

Încercând să răspundem la problema pusă de I. G. Duca - a fost sau nu Carol I un Rege mare - credem că se poate aprecia că a fost **mare**, pentru întreaga sa activitate, care a contribuit hotărâtor la stabilitatea politică a țării, atât de necesară într-o etapă de mari transformări social-economice și politice. Este, însă, greu de alăturat unor personalități, precum Al. I. Cuza, M. Kogălniceanu, I. C. Brătianu, care au făurit istorie, în adevăratul înțeles al cuvântului, contribuind direct la stabilirea obiectivelor, direcțiilor și ritmului dezvoltării societății în epoca modernă.

NOTE

1 Vezi: Leonid Boicu, *Diplomația europeană și triumful cauzei române (1856-1859)*, Iași, 1978; Dan Berindei, *Epoca Unirii*, București, 1979; Gh. Cliveti, *România și Puterile Garante. 1856-1878*, Iași, 1988; Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, București, 1985 ș.a.

2 Nicolae Iorga, *Locul Românilor în Istoria Universală*, Ediție îngrijită de Radu Constantinescu, București, 1985, p. 404; referindu-se la domnia lui Al. I. Cuza, Nicolae Iorga apreciază că "cel mai important act al acestui regim de <<fapt împlinit>> era perfecționarea Unirii...". (*Ibidem*, p. 405).

3 Dan Berindei, *Epoca Unirii...*, p. 95.

4 C. Rădulescu-Motru, *Regele Carol I și destinul României* (Discurs ținut la Academia Română, 26 mai 1939), în vol. *Din viața Regelui Carol I, Mărturii...*, București, 1939, p. 273. Trebuie menționat că autorul discursului combătea ideea "faptului împlinit" și pentru a pune în lumină meritele lui Carol I: "Autoritatea faptului împlinit nu venea, așadar, din repezeala cu care s-au împlinit formele instaurării pe tron a Prințului, ci din însușirile înăscute ale acestuia. Faptul s-a împlinit, fiindcă Prințul Carol I a fost bărbatul potrivit împrejurărilor prin care trecea neamul românesc la 1866". (*Ibidem*, p. 275).

5 O posibilă definiție la Gh. Cliveti: "... politica <<faptului împlinit>> ni s-a dezvăluit aproape de la sine drept principala modalitate de raportare a românilor față de regimul de garanție colectivă, izbînzile de la 1859 sau 1866 însemnând tot atâtea momente de violare a <<ordinei garantate>> și de <<sfidare>> a atitudinii în colectiv a <<înaltelor curți>>". (Gh. Cliveti, *op. cit.*, p.14).

6 Aprecieria aparține lui R. G. Colquhoun, consulul Angliei la București, citată în Șerban Rădulescu-Zoner, Valeriu Stan, *Alegerea lui Cuza - o manifestare cu adevărat națională*, MI, 1/1984, p. 28.

7 *Ibidem*, p. 26.

8 Revista maghiară "Koloszvári Közölny" din 27 februarie 1859, *loc. cit.*, p. 25.

9 Cezar Bolliac, *Prinț străin*, în *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, București, 1966, p. 263.

10 Gh. Platon, *O problemă de interes și de onoare pentru Europa*, MI, 1/1984, p. 36; Invocând acest moment istoric, ca exemplu de maturitate politică, I. C. Brătianu declara în Adunarea Deputaților, la 1 iunie 1883, cu prilejul dezbaterilor asupra revizuirii Constituției: "Mi-aduc aminte, când am ales pe Cuza Domn, că nu numai națiunile cele mai tinere, dar chiar Englitera a rămas înmărmurită de abilitatea noastră politică, că am putut să înlăturăm un tratat impus de Europpa întreagă. Și de atunci, tot cam așa am urmat și de aceea am ajuns aici ...". (I. C. Brătianu, *Acte și cuvântări*, publicate de G. Marinescu și C. Grecescu, vol. VIII, București, 1939, p. 199).

11 Keneth Johnstone, *Locul Românilor în istoria europeană*, în *Lupta românilor pentru făurirea statului național unitar în istoriografia contemporană*, București, 1983, p. 280.

12 *Ibidem*; Un alt istoric străin, englezul David Mitrany, nota referindu-se la dubla alegere: "Dezamăgiți în speranțele și așteptările lor îndreptățite, românii au adoptat principiul <<ajută-te singur și Dumnezeu te va ajuta ...>> (David Mitrany, *Rumania: Her History and Politics* în Nevill Forbes, Arnold J. Toynbee, D. Mitrany, D. G. Hogarth, *The Balcans. A history of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*, Oxford, 1915, apud *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană*, Texte străine, II, București, 1984, p. 419).

13 După cum apreciază Gh. Cliveti, România fusese "lăsată" să suporte "duritatea"

împrejurărilor, îndeosebi tensionarea raporturilor cu Rusia..." (Gh. Cliveti, *op. cit.*, p. 17).

14 N. Adăniloiaie, *Independența națională a României*, București, 1986, p. 114.

15 *Ibidem*, p. 139 și urm.

16 *Ibidem*, p. 168-169.

17 "Actul de la 24 ianuarie, inaugurînd politica faptului împlinit ...". (Gh. Platon, *Istoria modernă ...*, p. 182).

18 Dan Berindei, *Constituirea statului național român în context european*, în vol. *Cuza Vodă. In memoriam*, Iași, 1973, p. 130.

19 Gh. Cliveti, *op. cit.*, p. 50.

20 Leonid Boicu, *op. cit.*, p. 116-117.

21 Este deosebit de semnificativă caracterizarea făcută de N. Iorga, la 17 august 1914: "Acest imperialism, care de la Londra stăpânește cinci continente, de la Petersburg cere și Balcanii și Manciuria, de la Viena urmărește și Serbia și Ucraina, de la Berlin visează Asia Mică și drumul Bagdadului, peste noi toți, menită a fi vasali batjocoriți și despoiați, acest product bastard al ambițiilor nelegiuite din veacul trecut, acest monstru brutal care sfarmă națiunile și drepturile, ca o Belgie oarecare, acesta e dușmanul cel mare al nostru, care suntem tot ce suntem și putem fi tot ce suntem chemați a fi, prin ideea națională, numai prin ideea națională". (N. Iorga, *Voința obștii românești*, București, 1938, p. 15).

22 Vezi: V. Cristian, Gh. Iacob, *Considerații privind locul României în contextul european după cucerirea independenței*, în *Românii în istoria universală*, I, Iași, 1986.

23 Gh. Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, București, 1979, p. 50 și urm.

24 "Mai clar decât atât nici că se putea. Dunărea contra Regat". (*Ibidem*, p. 55).

25 Teodor Pavel, *Mișcarea Românilor pentru Unitate Națională și Diplomația Puterilor Centrale (1878-1895)*, I, Tinișoara, 1979, p. 62.

26 Gh. Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 56-57.

27 Manifestarea cu intensitate sporită a ideii naționale în acești ani a fost remarcată și de către observatorii străini. O probează, între altele, unul din memoriile întocmite în anul 1862, de către baronul Adolphe d'Avril, de la Direcția politică a Ministerului de externe a Franței. Acesta scria: "Moldo-valahii au o latură foarte interesantă. Este persistența abia de crezut, cu care și-au păstrat naționalitatea. După patru secole de dezastre, invazii, ocupații, tentative de slavizare și de grecizare, cu toate asalturile terorizării și seducției, cu tot protectoratul rusesc, ei sunt astăzi ceea ce erau când istoria îi arată pentru prima oară. Cu alte cuvinte, nici slavi, nici greci, nici germani, ci neolatini și chiar naționalitatea lor este astăzi mai de neînvins și mai hotărâtă cum nu era în epoca eroică a istoriei lor". (D. Ivănescu, *Diplomați străini despre Alexandru Ioan Cuza și Unirea Principatelor*, în *Românii în Istoria Universală*, vol. III, Iași, 1988, p. 232).

28 xxx *Din viața Regelui Carol I...*, p. 93; Și I. G. Duca aprecia: "De altminteri, în genere vorbind, Regele Carol era o adevărată personalitate... Cu o răbdare neobișnuită știa să urmărească ani de-a rândul gândurile sale, ca toate voințele într-adevăr stăruitoare nu-și manifesta niciodată pe față intențiile. Când furtuna sufla peste capul său, știa să-l aplece, ca să-l ridice însă mai semeț deîndată ce cerul se însenina iarăși. Un om care are aceste daruri

nu este orișicine, sau nu e o personalitate obișnuită. Dacă adăugăm la acestea o mare mândrie, un simț al datoriei cum rar se întâlnește și o nobilă concepție, nobilă în cel mai înalt înțeles al cuvântului, a ceea ce datorează acestui Stat și acestui popor, vom avea sinteza însușirilor caracteristice ale Regelui Carol". (I. G. Duca, *Amintiri politice*, I, München, 1981, p. 94).

29 Jean Sentupery, *L'Europe politique. Gouvernement-Parlement-Presse*, facs. septieme, Paris, 1895, p. 543.

30 I. G. Duca, *op. cit.*, I, p. 96.

31 Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine; amintiri din vremea celor de ieri*, II, partea a IV a. 1913-1916, Ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, București, 1991, p. 103-104.

32 *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1899/1900, p. 1152-1153; pentru datele statistice vezi pe larg: I. Agrigoroaiei, V. Cristian, Gh. Iacob, *România de la Independență la Marea Unire*, Iași, 1989, p. 7-22.

33 xxx *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, 1983, p. 165-167.

34 De altfel, în practica politică, guvernul nu era emanația parlamentului, ci majoritatea parlamentară revenea partidului care organiza alegerile. Această trăsătură a regimului constituțional era sintetizată de către P. P. Carp în expresia: "Dați-mi puterea și vă dau parlamentul". (Al. Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România. 1919-1940*, București, 1976, p. 26).

35 Vezi pe larg: V. Russu, M. Timofte, *Imprejurările și semnificația instaurării guvernării conservatoare Lascăr Catargiu (martie 1871)*, *AllAI*, XVI, 1979, p. 363 și urm.; xxx *Istoria Parlamentului...*, p. 196.

36 Nu subscriem, deci, la ideea că domnitorul "și-a atins obiectivul urmărit". (I. Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în Istoria modernă și contemporană*, București, 1988, p. 63).

37 Vezi pe larg: Gh. Iacob, *Raporturile dintre liberali și conservatori în viața politică a României la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea*, I și II, în *AllAI*, XXV/1, 1988; XXVI/1, 1989.

38 I. G. Duca, *op. cit.*, I, p. 11, 93, 99, 100, 103.

39 Vezi în acest sens discuțiile lui Carol I cu Titu Maiorescu, Gh. Gr. Cantacuzino, Al. Marghiloman, în I. Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, București, 1987, p. 185, 335.

40 André Tibal, *Problemes politiques contemporaines d'Europe orientale*, Paris, 1930, p. 7.

41 Insuși Carol I declara în istorica ședință a Consiliului de Coroană, din august 1914: "Ca rege constituțional mă supun voinței d-voastră". (I. Scurtu, *Monarhia în România. 1866-1947*, București, 1991, p. 51).

42 De altfel, în timpul acelei crize politice, primul ministru, I. Ghica, declarase lui Carol: "Dacă țara este pusă în necesitatea de a opta între prinț și Constituție, Constituția va fi preferată". (I. Scurtu, I. Bulei, *Democrația la români. 1866-1938*, București, 1990, p.

156).

43 Referitor la raporturile dintre Carol I și liberali, C. Argetoianu nota că P.N.L. era "obișnuit să domnească în Țara Românească și să supună până și pe Rege voinței sale". (Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 53). Este, totuși, o exagerare. Chiar autorul memoriilor apreciază că abia la moartea lui Carol I, liderul P.N.L. devine atotputernic în viața politică. (*Ibidem*, p. 117).

44 xxx *Istoria Parlamentului...*, p. 387; Anastasie Iordache, *Viața politică în România. 1910-1914*, București, 1972, p. 21; Gh. Iacob, *Confruntări ideologice privind problema agrară. Rolul mării răscoale din 1907 în grăbirea unei noi reforme, în xxx 1907 în perspectivă istorică* (coordonator: Ion Agrigoroaiei), Iași, 1988.

45 I.G. Duca, *op. cit.*, I, p. 14.

46 *Ibidem*, p. 103.

47 N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, ediție îngrijită de Georgeta Penelea, București, 1985, p. 651.

48 Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 9.

49 xxx *Din viața Regelui Carol I...*, p. 96; iar M. Vlădescu, ministru conservator, folosește numai superlative: "... el (Carol I, n.ns.) a condus singur politica externă a țării... Inteligența și abilitatea sa diplomatică s-a impus și la Berlin, unde era Cancelar vestitul diplomat, fondator al Imperiului german, Bismarck. Nimic nu se făcea de Germania în orientul european, fără sfatul și aprobarea regelui României. El se impuse în toate cancelariile europene și peste sfatul lui nu se trecea." (*Ibidem*, p. 305).

50 Necesitatea unității de acțiune în politica externă era susținută atât de liberali, cât și de conservatori. Oferim o singură probă. P. P. Carp, care a acceptat să fie reprezentantul țării la Viena, în timpul unei guvernări liberale, aprecia că "trebuie date dovezi că, conservatorii și liberalii urmăresc aceeași țintă, neatârnat de luptele interne. O politică externă - continua omul politic - nu poate fi națională decât, dacă și unii și alții o admit". (P. P. Carp, *Discurs în Adunarea Deputaților*, 26 noiembrie 1899 în *DAD*, 1899/1900, p. 45). Această caracteristică a vieții politice românești este subliniată și de Vlad Georgescu. (Vlad Georgescu, *Istoria Românilor, de la origini până în zilele noastre*, Oakland, U.S.A., 1984, p. 224).

51 I. G. Duca, *op. cit.*, I, p. 51-63; Regele Carol I a suportat foarte greu situația creată prin declararea neutralității României. Ottokar Czernin, ministrul Austro-Ungariei la București nota: "Regele Carol a murit de război. Ultimele săptămâni au fost o tortură pentru bătrânul domnitor..." (I. Scurtu, *Monarhia în România...*, p. 52); Această stare de spirit este surprinsă și de Al. Tzigara-Samurçaș: "La mese aproape nu mânca și nici nu mai vorbea, fiind veșnic dus pe gânduri. Nu odată, mi-a spus Regina, ce greu i-a fost să scrie celor doi împărați că nu putea fi alături de ei, ci de poporul său". (xxx *Din viața Regelui Carol I...*, p. 360); iar Eliza Brătianu nota: "Emoțiile și decepțiile toamnei 1914 i-au scurtat zilele". (*MI*, 8/1992, p. 65).

52 xxx *Din viața Regelui Carol I...*, p. 320.

**PROBLEMS OF MODERN ROMANIAN HISTORY.
SOME VIEWS IN A HISTORIOGRAPHIC DEBATE (I)
SUMMARY**

The paper focuses on two problems: the politics of the "fait accompli" and the role of Carol I in political life.

As to the former, it is considered that in the "century of nationalities" the politics of the "fait accompli" represents an element of originality brought forth by the Romanians. The political factors from the Principalities, and later from Romania, did not profit by or speculate on certain European political contexts; inspired by the lofty aim to reach the national objectives, they took action with energy and political realism, with a firm belief in the justice of their cause against an adverse international background.

Regarding the latter problem, the coming of a foreign prince on the throne of Romania is seen to have paved the way for the consolidation of the Romanian state and the country's integration in Europe.

Carol I boasted genuine qualities as a politician and thus contributed to Romania's political stability at a time of intense socio-economic and political transformations.